

Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”

(Vörösmarty Mihály)

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület időszaki kiadványa

III. évfolyam 1999/24. szám

1999. február

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén du. 17 órakor - hívtatán és hívtatlanul - mindenkit szeretettel vár klubdélutánjaira a Budapest V. Semmelweis u. 1-3. I. emeleti zeneterembe.

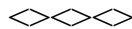
Február - gondolatok az örmény liturgiából

Miután elkészítették a szent adományokat, a pap áldást mondó szavai után a diakónus:

A békéért könyörögjünk még az Úrhoz: fogadj el, ments meg minket, és könyörülj rajtunk.

A legfontosabb a számunkra a békesség, legyen az külső, legyen az belső békesség. Így tudjuk, háborítás nélkül kérni Istent, hogy fogadja el áldozatainkat, tetteinket, s ugyanakkor mentsen meg a rossztól, árásszon el kegyelmével.

dr. Sasvári László

Újévi recept

Vegyél 12 hónapot

Gondosan tisztítsd meg a keserűségtől,

kicsinyességtől, félelemtől, haragtól.

Azután oszd fel a hónapokat 30 vagy 31 napra.

Minden napot készíts el 1 rész munkából, 3 rész jóakarattól és egy gyűszűnyi derűből.

Mindehhez adj 3 evőkanál optimizmust, 1 csipetnyi iróniát, 1 késhegynyi tapintatosságot.

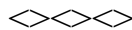
A kapott masszát bőven öntsd le szeretettel.

A kész ételt mindig díszítsd apró figyelmességgel és tálald fel mosolygó arccal.

B.Ú.É.K.

1999.01.21

a *Timon* házaspár

Merza Gyula

Az örmény betelepülés története Magyarországon

Mintegy 15 ezerre tehető a magyar földön szétszórtan élő, de különösen Erdélyben a 4 örmény

egyházközség területén tömörült örmények létszáma, kik keleti arctípusukon és különösen nemzeti konyhájukon kívül hagyományaikat - főként egyházi téren és némely családi szokások keretén belül - még ma is kegyelettel megőrizték. S noha a róm. kath. egyház kebelében élnek, ősi örmény szertartásuk alapján magukat megkülönböztetésül *örmény-katholikusoknak* vallják. Különben ezt az elnevezést az egyházjog terminológiája is elfogadta.

Történeti okiratok igazolják, hogy már az Árpád-házbeli királyok alatt laktak örmények Magyarországon, miről pl. az esztergomi, talmácsi stb. egykori örmény telepek tanúskodnak. Azonban beigazolt tény, hogy az Erdélybe szakadt örmények a keresztes hadjáratokat támogató és így a pogányság fékevesztett gyűlöletét kihívó, tekintélyes és vagyonos örmény nemesség ivadékai. Ugyanis az egymillió lakosságú, ezeregy tornyú Áni székesfővárosnak a XIII. évszázadban szeldzsuk-törökök és tatárok által történt feldúlása után, és Nagy Örményországban az önálló nemzeti királyság megdőltével az örmény családok színe java előbb a zarnoki rémuralom, később az iszonyú földrengések okozta sanyarúság elől, mint a keresztény vallás menekültjei, a Kaukázus bércein át ezrével kibujdostak. A szamosújvári "Örmény Múzeum" valóságos kincstára azoknak a megőrizett kódexeknek és ereklyéknek, amelyek részint az őshazának, részint a vándorlás különböző határállomásainak a legbeszédesebb dokumentumai. És ha a heraldika ismer úgynevezett "beszélő" címereket, akkor a genealógiában is találkozunk "beszélő" családnevekkel. A kivándorolt és végre Erdélyben letelepült örmények előkelő származását - keleti szokás szerint - azok családnevei is bizonyítják, u.m. *Ámira* (emír), *Áján* (helytartó), *Ákontz* (dárdavető), *Ászlán* (oroszlán), *Ázbej* (lovag), *Ávák* (főnök), *Ávedik* (hírnök), *Csáusz* (csapatvezető), *Drágomán* (tolmács), *Dániel* (igazbíró), *Dsigár* (katona), *Eránosz* (főúr), *Gárábed* (előljáró), *Gorove* (hős), *Mélik* (fejedelem), *Máli* (kincs), *Merza* (herceg), *Nuricsán* (nagyúr), *Sáhin* (kormányzó), *Voith* (községbíró) stb.

Az apáról fiúra szállott hagyomány szerint egyik átalvetőben a sárágános és imakönyvekkel, másikban a megmenthető családi drágaságokkal előbb Észak-Kaukázusban és Krimióban, majd Lengyelországban állítólag negyvenezer örmény család telepedett le, melyeknek egy raja Bukovina és Moldova felé is vonulván, a XVII. évszázad közepén Oláhországban kiűtött vallási üldöztetések miatt ismét hazát cserélni volt kénytelen. Tehát részint a háborús viszonyoktól zaklatva, részint pedig ősi hitük védelmében vándorútra kelve, mindenütt virágzó telepeket hagytak hátra; csak Moldovában 7 várost alapítottak, s oly tekintélyre tettek szert, hogy annak az országnak maguk közül fejedelmet is adtak. Azonban a kitört üldöztetések elől 1654-ben *Ázbej* testvérek és *Kándra* Márton vezetésével a határszéli székely havasok rengetegeiben kerestek menedéket és tömegesebben Gyergyószentmiklóson telepedtek le, hol a *Hércz* vezetéknevű *Ázbej* és *Vártig* első telepések neveit örizte meg a néphagyomány.

Ámde a menekültek nagy része birtokainak visszaszerzése reményében lassanként visszatért Moldovába és csupán néhány család maradt a bevándorlókból Erdélyben, nevezetesen Ebesfalván (a mai Erzsébetvároson), hol akkor szintén csak fatemplomban volt nekik szabad ősi hitük szerint imádni az Istent; a kőből épült úgynevezett ó-templomot ugyanott, mely ma már nem létezik, 1725-ben szentelték fel. A gyergyószentmiklósi bérbevett kőkápolna 1717-ben jutott végleg az ottani örmények használatába.

Az erzsébetvárosi örmény anyakönyvben foglaltakból is kiviláglik, hogy 1658-ban az ottani örménységnek Ohánnesz és Emánuel személyében már két lelkésze volt.

Az akkori hiteles följegyzések szerint a *Chárib*, *Csiki*, *Diráczu*, *Eránosz*, *Ergán*, *Iszáj*, *Izsák*,

Kándra, Kátenszusz és Szolimán nevű örmény családokról történik említés. Azonban miként ismeretes, a tömeges betelepülés 1672-ben történt, midőn *Tánel* (Dániel) világi főnökük és *Zilifdár-Oglu Minász* püspökük vezérlete alatt 3 évi habozás után háromezer schizmatikus (eutychiámus hitelveket valló) örmény család lépett véglegesen I. Apafi Mihály meghívására Erdély földjére.

Eleinte Erzsébetvároson, Gyergyó-szentmiklóson, Görgényszentimrén, Felfaluban, Besztercén, Gyulafehérvárott, Bátoson, Kantán, Csíksomlyón, Petelén és másutt telepedtek meg, ősi szertartásuk számára elnyerve a szabad vallásgyakorlatot.

Apafi fejedelmet az örmények betelepítésével a török háborúk alatt pangásnak indult ipar és kereskedelem föllendítésének a szándéka vezette, miért is az örményeket nem késett kiváltságokkal felruházni.

Eközben 1684-ben jött Erdélybe a moldovai születésű, de Rómában tanult, apostoli lelkületű örmény-katolikus pap, bocsánci (botusáni) *dr. Verzár (Verzireszky) alias Verzereszkul Oxendiusz*, ki önfeláldozó kitartással két évi heves küzdelem után az egész magyar-örménységet püspökével együtt a katolikus egyház kebelébe térítette. Minász halála után a pápai szék *Verzárt* fáradozásainak megérdemelt jutalmául örmény püspökké nevezte ki, kinek első apostoli vikáriusi székhelye, híveinek Szamosújvárra történt átköltözéséig, hol elődje is lakott, Besztercén volt.

Ettől az időponttól kezdve az erdélyi örmény telepek története az ő atyai gondos kormányzásával és így az örmény-katolikus egyház történetével kapcsolódik össze. Oxendiusz elsősorban is az ő elszórtan élő híveit igyekezett egy középpontban csoportosítani és így eleinte Görgényt, hol neki is birtoka volt, szemelte ki erre a célra; utóbb azonban az egykori Gerla falu helyét találta alkalmasnak a Martinuzzi-vár tövében.

Innen származik a mai Szamosújvárnak Gyerlá oláh neve, melyet latinul Armenopolisnak, örményül pedig Hájákhágághnak neveztek, mely elnevezések szó szerint örmény várost jelentenek.

I. Lipóttól nyert engedély folytán 1700-ban kezdte meg *Verzár* püspök az örmények anyavárosa alapjának a megvetését. (*Mai román írásmód szerint; Gherla, németül Armenierstadt - a városmágtól északra a Martinuzzi által 1540-ben épített vár - a szerk. megjegyzése, 1999.*)

Mindenekelőtt magának építtetett házat, mely példát aztán hívei is követték. Természetesen Istenháza építéséről sem feledkeztek meg, és előbb a ma is még fennálló Salamon-templomot 1723-ban a Simay-család emelte, majd aztán 7 évvel később a főtéri székesegyházat építették. Erzsébetvároson is van egy családi templom, melyet a Török család építtetett.

Oxendiusz kezdeményezésére már 1700-ban megalakult az örménység fő foglalkozását alkotó szamosújvári tímár-céh.

Királyi kiváltságlevéllel 25 ezer forintért az örmények birtokába jutott a szamosújvári kincstári uradalomnak a vártól délre elterülő része, melyen *Verzár* püspök az új örmény várost alapította.

Másfél évtized múlva e helyen már 111 házas telket és 130 tímár mestert írtak össze az új város gyors fejlődésének bizonyosságául.

Örmény hívei anyagi és erkölcsi javának előmozdításán fáradozott a lelkes férfiú mindhalálig, ki 25 évi fáradhatatlan tevékenység után 1715-ben, 60 éves korában Bécsben éppen akkor hunyt el váratlanul, midőn az udvarnál, hol nagy kegyben állott, a legfontosabb anyagi ügyek rendezése és utódjának kijelölése céljából az örménység jövőjét és az örmény püspökséget biztosítani

igyekezett.

S jóllehet Oxendiusz halála óta a magyar-örmények egyházilag - miután a görgényi püspökválasztó gyűlés Rómára bízta az új örmény püspök kinevezését - ideiglenesen az erdélyi püspök joghatósága alá kerültek, máig sem szűntek meg sajátírítusú püspöki székük betöltését szorgalmazni.

Városlapító főpásztoruk dicső emlékére pedig, és ezzel a betelepülés megörökítésére az utókor Szamosújvárott szobrot készül állítani.

(folytatjuk) (Az "Arménia" 1913-as évfolyamából)

A természetes ásványvizek hasznosításának története Magyarországon

(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klubban 1999. január 21-én)

Az ősi kultúrnépek fürdése gyakran a vallási kultusz része volt, de felismerték és értékelték a vizek gyógyító hatását is. Tudjuk, hogy egyes, főként szénsavtartalmú vizeket gyógyulás céljából ittak.

Történeti szempontból nézve nincs konkrét határvonal a gyógyvizek és az ásványvizek között. E vizek szétválása Magyarországon csak a XIX. század második felében kezdődött el és csupán az 1929. évi XVI. "Fürdőtörvény" határozta el véglegesen egymástól a gyógy- és ásványvizeket, és csak az 1986-ban kiadott egészségügyi minisztériumi rendelet tett különbséget az ásványvizek belső és külső felhasználása között.

Az 1929-es fürdőtörvény szerint az "ásványvíz az a víz, amelynek a rendes víztől eltérő vegyi összetétele, fizikai tulajdonsága és geológiai eredete van, és amely ennek következtében fokozottan üdítő, vagy az emberi szervezet életműködését előmozdító hatású.

A gyógyvíz az az ásványvíz, amelynek vegyi összetételénél vagy fizikai tulajdonságánál fogva gyógyhatása van.

Forgalomba hozni csak olyan ásványvizet (...) szabad, amelynek forgalomba hozatalát a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter megengedte.

A víznek ásványvízként vagy gyógyvízként való megnevezését a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter engedélyezi."

Magyarországon az ásványvizet először a kelták, majd fejlett építészeti megoldásokkal a rómaiak hasznosították. (Budapest északi részén a romjaiban meglévő, egykor virágzó fürdőváros, Aquincum, amely a főváros III. kerületének része, tanúskodik erről.)

Nagy hatással volt a fürdőkultúrára a 150 éves török uralom (erre utalnak a máig is meglévő török eredetű budai fürdők), de befolyással volt a finn, a balti népek és az orosz fürdőkultúra is a hazai fürdőzésre. Ennek korai emléke a visegrádi reneszánsz stílusú királyi palota XV. századi szaunája.

Mint látható, a fürdőzés volt az ásványvíz-hasznosítás egyik módja, de a római vízhasznosításnak a világon több helyen még ma is látható monumentális emlékei, az aquaeductusok, a hazai emlékek sorában a nagyszerű forrás-foglalások muzeális maradványai (Aquincumi Múzeum) mind azt bizonyítják, hogy a forrás- és hévizek szorosan kapcsolódtak a római polgár napi életéhez.